Włodzimierz Głodowski
dr, WPiA Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Sytuacja prawna arbitra (uprawnienia i obowiązki)

Uwagi wstępne

Uprawnienia i obowiązki arbitra sądu polubownego stanowią wzajemnie powiązany konglomerat i wyznaczają jego sytuację prawną. Tylko w pewnym zakresie wynikają one wprost z przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, częściowo mogą być one ustalane lub modyfikowane w drodze porozumienia stron oraz w zaakceptowanych przez strony regulaminach stałych sądów polubownych. Uprawnienia i obowiązki arbitrów wynikają także z kontekstu Kodeksu postępowania cywilnego i idei sądownictwa polubownego zawartego w tym akcie prawnym. Istotne znaczenie mają także dla ich określenia ustalone w tym zakresie zwyczaje, często bardziej dookreślone w przepisach *soft law*[1].

W części przypadków prawa i obowiązki arbitra się pokrywają. Na przykład arbiter ma prawo do aktywnego uczestniczenia w postępowaniu przed sądem polubownym i jest to jednocześnie jego obowiązek. Niekiedy uprawnienie arbitra związane jest z jego obowiązkiem, np. prawu arbitra do zgłoszenia zdania odrębnego od wyroku odpowiada obowiązek sporządzenia uzasadnienia tego zdania odrębnego. Zwrócić należy uwagę na rozróżnienie pojęć „arbiter", „arbiter przewodniczący", „skład orzekający" oraz „sąd polubowny"[2]. Jedynie w przypadku sądu polubownego *ad hoc* pojęcia te są tożsame. W przypadku stałego sądu polubownego sąd ten jest sądem polubownym, a skład orzekający to arbitrzy rozpoznający i rozstrzygający daną sprawę cywilną. Arbiter w składzie wieloosobowym ma np. jedynie prawo i obowiązek uczestniczenia w naradzie, głosowaniu i sporządzeniu wyroku sądu polubownego, a nie prawo i obowiązek wydania wyroku sądu polubownego, choć używając skrótu myślowego, mówi się o prawie i obowiązku wyrokowania przez takiego arbitra. Odróżnić należy kompetencje i obowiązki tych organów od uprawnień i obowiązków arbitra, choć są one ze sobą nierozerwalnie związane. Zaznaczyć należy także, że arbitra przewodniczącego w porównaniu z arbitrem „bocznym" dotyczy szereg dalszych (dodatkowych) praw i obowiązków związanych ze sprawowaniem tej funkcji.

Wyróżnić można obowiązki arbitra pojawiające się z chwilą powierzenia mu tej funkcji, istniejące w trakcie postępowania oraz te, które mogą zaistnieć po wydaniu wyroku lub postanowienia kończącego postępowanie w sprawie. Z kolei prawa arbitra

[1] Zob. np. Wytyczne IBA dotyczące konfliktów interesów w międzynarodowym arbitrażu.
[2] Zob. szerzej *A. Szumański*, [w:] *A. Szumański* (red.), Arbitraż handlowy, Warszawa 2010, s. 361–363.

to prawo do wynagrodzenia i zwrotu wydatków oraz prawa związane z tokiem postępowania i z wyrokowaniem. Obowiązki arbitra związane są także z jego odpowiedzialnością za ich prawidłową realizację. Niewywiązywanie się przez arbitra z jego obowiązków może w szczególności spowodować pozbawienie go mandatu arbitra w danym postępowaniu w drodze odwołania albo wyłączenia lub może skutkować odpowiedzialnością cywilną arbitra.

Zaznaczyć należy, że naruszenie obowiązków arbitra może mieć wpływ na wydany przez skład orzekający wyrok sądu polubownego. Stwarzać ono może bowiem możliwość skutecznego uchylenia tego wyroku w drodze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego na podstawie art. 1206 § 1 pkt 2 lub 4 KPC bądź art. 1206 § 2 pkt 2 KPC. Uchybienie obowiązkom arbitra skutkować może także odmową uznania lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego zgodnie z art. 1214 § 3 pkt 2 KPC.

Obowiązki arbitra związane z jego zdatnością do pełnienia funkcji arbitra

Arbiter ma obowiązek posiadać już od chwili powołania go na tę funkcję pewne określone cechy (przymioty) i zachować je przez czas trwania postępowania przed sądem polubownym. Arbitrem zgodnie z art. 1170 KPC może być każda osoba fizyczna, bez względu na obywatelstwo, mająca pełną zdolność do czynności prawnych, z wyjątkiem sędziego sądu państwowego. Sędzia państwowy może natomiast zostać arbitrem, w przypadku gdy jest już w stanie spoczynku. Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych cudzoziemców zgodnie z art. 9 ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe[3] oceniana jest według ich prawa ojczystego. Kwalifikacje arbitra do pełnienia funkcji arbitra obejmują kwalifikacje ogólne (przesłanki ustawowe), które spełniać musi każdy arbiter, określone w art. 1170 KPC, oraz kwalifikacje szczególne (cechy dodatkowe arbitra), które mogą być określone w danej sprawie przez strony, a uwzględniane są z urzędu przez sąd państwowy przy wyznaczaniu arbitra (art. 1173 KPC). Arbiter przed powołaniem go na tę funkcję powinien złożyć oświadczenie (jest to jego obowiązek) o ewentualnie istniejących w tym zakresie przeszkodach. Ukrycie przez arbitra takich okoliczności może także stanowić postawę jego odpowiedzialności odszkodowawczej względem stron.

Ustawowo określonym obowiązkiem arbitra jest także posiadanie cech niezależności i bezstronności (art. 1173 § 1 i art. 1174 § 1 KPC). Są one podstawowymi (minimalnymi) cechami arbitra wymaganymi przez Kodeks postępowania cywilnego[4]. Wymóg niezależności i bezstronności arbitra jest kluczową cechą arbitrażu, niezbędną dla jego wiarygodności i zaufania stron do przyjętej przez nie procedury[5]. Każdy z arbitrów powinien posiadać te przymioty w danym postępowaniu przed sądem polubownym, i to jeszcze przed wszczęciem postępowania przed sądem polubownym. Osoba powołana na arbitra powinna niezwłocznie ujawnić stronom wszystkie okoliczności, które mogłyby wzbudzić

[3] Ustawa z 4.2.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 80, poz. 432).
[4] Zob. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 369.
[5] Zob. *A. Kąkolecki*, Kwalifikacje i wyłączanie sędziów sądu polubownego (arbitrów), R. Pr. 2006, Nr 4, s. 83.

wątpliwości co do jej bezstronności i niezależności (art. 1174 § 1 KPC). Obowiązek ten ciąży na arbitrze od momentu powołania na funkcję arbitra aż do zakończenia postępowania przed sądem polubownym.

Bezstronność to nastawienie arbitra, charakteryzujące się tym, że nie okazuje on przychylności lub niechęci względem żadnej ze stron. Arbiter jest bezstronny wówczas, gdy relacje pomiędzy nim a którąś ze stron bądź też samą sprawą są tego rodzaju, że nie rodzą wątpliwości co do racji, jakimi będzie się on kierował przy podejmowaniu rozstrzygnięć[6]. Cecha niezależności jest z kolei bardziej obiektywna. Pod pojęciem niezależności można rozumieć brak jakichkolwiek relacji między arbitrem a stronami sporu w przeszłości i w trakcie postępowania przed sądem polubownym, które nawet w najmniejszym stopniu mogłyby mieć wpływ na treść wyroku[7]. Niezależność arbitra dotyczy wszelkich rodzajów niezależności. Zależność arbitra względem strony może być finansowo-ekonomiczna, co zachodzi w szczególności wtedy, gdy arbiter świadczy usługi na rzecz strony. Szczególnie skomplikowana sytuacja powstaje, gdy arbitrem ma być osoba z dużej kancelarii prawniczej, która bezpośrednio nigdy się ze stronami nie zetknęła, ale kancelaria ta obsługuje lub obsługiwała stronę sporu[8]. Zależność może mieć także charakter osobisty, gdy arbitra łączą ze stroną więzi emocjonalne, ma on z nią jakieś powiązania psychiczne i na skutek tego strona może wywierać na niego wpływ. Istnieć także może zależność służbowa, gdy arbitrem byłby podwładny strony.

Brak bezstronności arbitra lub jego niezależności, jak również brak kwalifikacji określonych w umowie stron spowodować może wyłączenie tego arbitra (art. 1174 § 2 KPC). Jeżeli arbitrem została osoba niebędąca bezstronną lub niezależną od stron, a strony nie wiedziały o tym w trakcie postępowania i okoliczność ta wyjdzie na jaw po wydaniu wyroku przez sąd polubowny, okoliczność ta uzasadniać może zarzut naruszenia klauzuli porządku publicznego w skardze o uchylenie wyroku sądu polubownego[9].

Obowiązkiem, który ciąży na arbitrze od momentu jego powołania i trwa przez cały czas postępowania przed sądem polubownym, jest także gotowość arbitra do pełnienia funkcji arbitra. Obowiązek ten wynika z zasady szybkości postępowania przed sądem polubownym i obowiązku rozpoznania sprawy bez zbędnej zwłoki. Przed wyrażeniem zgody na objęcie funkcji arbitra powinien on uczciwie określić, czy wyraża on gotowość do jej pełnienia. Podejmując się objęcia tego stanowiska, powinien mieć wiedzę, że faktycznie ma lub będzie miał czas na uczestniczenie w postępowaniu przed sądem polubownym w danej sprawie. W szczególności, że nie koliduje to z jego obowiązkami zawodowymi lub stanem zdrowia i będzie mógł on poprawnie, a zatem także terminowo, wywiązać się z obowiązków arbitra. Niedopuszczalne jest, że ktoś podejmuje się bycia arbitrem, wyraża

[6] Zob. *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 235.

[7] Zob. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 374.

[8] Por. *B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz*, Kilka uwag w przedmiocie konfliktu interesów w przypadku arbitrów pochodzących z wieloosobowych kancelarii prawnych, [w:] *P. Nowaczyk*, *S. Pieckowski*, *J. Poczobut*, *A. Szumański*, *A. Tynel* (red.), Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi habilitowanemu Tadeuszowi Szurskiemu, Warszawa 2008, s. 18.

[9] Zob. wyr. SN z 9.9.2010 r. (I CSK 535/09, niepubl.), w którym SN stwierdził, że brak bezstronności arbitra powoduje, że wyrok sądu polubownego jest sprzeczny z zasadami współżycia społecznego.

gotowość do pełnienia tej funkcji, a następnie nie ma czasu na prowadzenie i rozpoznanie sprawy. Wyrażając zgodę na powołanie na stanowisko arbitra, osoba taka podejmuje obowiązek gotowości należytego (a zatem sprawnego) uczestniczenia w postępowaniu przed sądem polubownym. Po wszczęciu postępowania arbiter powinien zachować tę gotowość w stanie umożliwiającym rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem polubownym bez zbędnej zwłoki.

Obowiązki arbitra w postępowaniu przed sądem polubownym

Za główne obowiązki arbitra uważa się przeprowadzenie – samodzielnie lub z udziałem pozostałych arbitrów – postępowania w sprawie powierzonej do rozpoznania sądowi polubownemu przez strony zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie regulacjami i uzgodnieniami stron (art. 1184 § 1 KPC) oraz rozstrzygnięcie sporu i wydanie wyroku lub – w braku przesłanek do tego – zakończenie postępowania w inny sposób, np. przez jego umorzenie[10]. Arbiter ma obowiązek (i prawo) wyrokowania – uczestniczenia w wydaniu wyroku i innych orzeczeń wydawanych przez sąd polubowny. Ma również obowiązek uczestniczenia w sporządzaniu motywów rozstrzygnięcia – uzasadnienia wyroku lub postanowienia sądu polubownego. W przypadku gdy zwyczajowo uzasadnienie sporządza arbiter przewodniczący, arbiter boczny powinien się z uzasadnieniem tym zapoznać i ewentualnie zgłosić uwagi krytyczne (aktywna akceptacja). W przypadku zgłoszenia zdania odrębnego arbiter ma obowiązek sporządzić uzasadnienie tego zdania odrębnego w terminie dwóch tygodni od dnia sporządzenia motywów wyroku i dołączyć do akt sprawy (art. 1195 § 3 KPC).

Z obowiązkiem rozstrzygnięcia (udziału w rozstrzygnięciu) sporu, który jest powszechnie uważany za podstawowy obowiązek arbitra[11], wiąże się obowiązek aktywnego uczestniczenia arbitra w postępowaniu przed sądem polubownym. Postępowanie przed sądem polubownym powinno toczyć się bez zbędnej zwłoki, co wiąże się z kolei z obowiązkiem arbitra do prowadzenia postępowania bez zbędnej zwłoki[12]. Z charakteru powołania arbitra – opartego na zaufaniu i istoty funkcji arbitra wynika obowiązek jego osobistego działania i wypełniania obowiązków arbitra. Nie jest możliwe przeniesienie mandatu arbitra na inną osobę[13], w szczególności śmierć arbitra powoduje wygaśnięcie jego mandatu (art. 1171 § 3 KPC). Dopuszczalne jest natomiast korzystanie z czynności pomocniczych innych osób, przy zapewnieniu zachowania przez te osoby w tajemnicy informacji o tym postępowaniu, z zastrzeżeniem, że udział ten nie może dotyczyć samego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy. Arbiter został powołany do dokonania tych czynności i ma to zrobić osobiście, a nie powierzać ich wykonanie osobom trzecim.

---

[10] *T. Ereciński*, [w:] *J. Ciszewski*, *T. Ereciński*, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część czwarta. Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Część piąta. Sąd polubowny (arbitrażowy), t. 5, red. *T. Ereciński*, Warszawa 2007, s. 215.

[11] Zob. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 400; *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 236.

[12] Zob. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 403.

[13] Zob. *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 236; *T. Ereciński*, *K. Weitz*, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 216.

Arbiter ma także obowiązek przestrzegania zasad postępowania przed sądem polubownym określonych ustawowo lub przez strony, w tym zawartych w zaakceptowanym przez strony regulaminie stałego sądu polubownego. Musi zatem przestrzegać zasady równości stron, w tym prawa stron do ich wysłuchania i przedstawienia ich twierdzeń i dowodów na ich poparcie (art. 1183 KPC). Arbiter ma również obowiązek przestrzegania zasady poufności postępowania przed sądem polubownym. Postępowanie to nie jest postępowaniem jawnym, ma ono charakter poufny. Jest to jeden z najważniejszych atutów postępowania przed sądem polubownym względem postępowania przed sądem powszechnym. Poufność postępowania arbitrażowego wymieniana jest jako ważna zaleta sądownictwa polubownego[14]. Wynika z niej obowiązek zachowania w tajemnicy wiedzy co do okoliczności, o których arbiter powziął wiadomość, pełniąc swoją funkcję, oraz co do przebiegu narady arbitrów i jej treści[15]. Obowiązek ten rozciąga się także na okres po ukończeniu postępowania.

Zaznaczyć należy, że nie istnieje obowiązujący przepis określający obowiązek arbitra co do zachowania w tajemnicy wszelkich wiadomości powziętych przez niego w trakcie postępowania przed sądem polubownym. Zastrzeżenie poufności postępowania rzadko jest zawierane w zapisach na sąd polubowny bądź ustalane przez strony w trybie art. 1184 § 1 KPC. Często natomiast postanowienie o obowiązku poufności zawierane jest w regulaminach stałych sądów polubownych. Mimo jednak nawet braku takich postanowień umownych ustalających obowiązek poufności w literaturze wywodzony jest on ze zwyczajów w tym względzie przyjętych od dawna[16]. Zaznaczyć należy, że mogące się toczyć postępowanie ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego jest postępowaniem jawnym, a w postępowaniu tym dopuszczalne jest występowanie interwenienta ubocznego, mającego dostęp do akt sprawy.

Jako kolejny obowiązek arbitra wskazywane jest udzielanie stronom informacji na temat dotychczasowego postępowania i planowanych czynności, choć obowiązek ten dotyczy jednak głównie nie arbitra bocznego, lecz arbitra przewodniczącego. Po wygaśnięciu mandatu arbitra do jego obowiązków należy również przedłożenie stronom spisu kosztów i dowodów ich poniesienia, jak również rozliczenie się z pobranych zaliczek[17]. Dalsze obowiązki arbitra to ustąpienie z funkcji arbitra, gdy istnieją podstawy do jego wyłączenia (art. 1176 § 4 KPC), oraz sporządzenie uzasadnienia zdania odrębnego, w przypadku gdy zdanie to zostało przez niego zgłoszone do wyroku (art. 1195 § 3 KPC). Podnoszony w literaturze jest także obowiązek prowadzenia postępowania arbitrażowego uczciwie[18] i zachowania mandatu arbitra do czasu jego ustawowego wygaśnięcia[19].

Strony mogą w umowie określić liczbę sędziów sądu polubownego (arbitrów). W braku takiego określenia powołuje się sąd polubowny w składzie trzech arbitrów (art. 1169 § 1

[14] Zob. *T. Ereciński*, Poufność w arbitrażu, [w:] *A. Janik* (red.), Studia i rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi, Warszawa 2009, s. 653 i cytowana tam literatura.

[15] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 216.

[16] Zob. *M. Tomaszewski*, Skuteczność ochrony prawnej przed sądami polubownymi. Doświadczenia polskie, PS 2006, Nr 1, s. 60.

[17] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 215.

[18] Zob. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 403.

[19] *Ibidem*, s. 402.

i 2 KPC). Arbiter przewodniczący (określenie ustawowe) powoływany jest w sytuacji, gdy skład orzekający złożony jest co najmniej z dwóch arbitrów[20]. Obowiązki arbitra dotyczą w całej rozciągłości także arbitra przewodniczącego, który jest przecież jednym z arbitrów mającym tylko dodatkowe w stosunku do arbitra bocznego prawa i obowiązki.

Rola arbitra przewodniczącego odpowiada roli sędziego przewodniczącego w postępowaniu przed sądem państwowym. Arbiter przewodniczący ma obowiązek (i prawo) przewodnictwa w postępowaniu toczącym się przed sądem polubownym i sprawnego organizowania tego postępowania. Prowadzi on rozprawę – sprawuje formalne i materialne kierownictwo rozprawy. Ma także obowiązek udzielania stronom informacji o stanie postępowania i podjętych czynnościach. Ma to szczególnie duże znaczenie w postępowaniu przed sądem polubownym toczącym się z woli stron bez wyznaczania rozprawy. Zgodnie z zasadą równych praw stron w postępowaniu przed sądem polubownym, informacja taka udzielana na pytanie jednej ze stron powinna zostać przekazana obu stronom postępowania, co zapobiegnie możliwości powstania zarzutu dyskryminacji jednej ze stron w tym postępowaniu.

Do obowiązków arbitra przewodniczącego należy także zwyczajowo sporządzanie uzasadnienia wyroku (motywów rozstrzygnięcia). Zgodnie z art. 1195 § 1 zd. 2 ma on także uprawnienie (i obowiązek jeżeli zachodzi taka potrzeba) do wydawania samodzielnie orzeczeń w kwestiach proceduralnych, jeżeli zostanie do tego upoważniony przez strony lub pozostałych arbitrów.

Obowiązki arbitra po wydaniu wyroku przez sąd polubowny

Zasadniczo obowiązki arbitra trwają do momentu wydania wyroku lub postanowienia kończącego postępowanie przed sądem polubownym (art. 1199 KPC). Oczywiście istnieje po tym fakcie jeszcze obowiązek przesłania wyroku sądu polubownego stronom (art. 1197 § 4 KPC) oraz przekazanie akt sądu polubownego właściwemu sądowi państwowemu (art. 1204 § 1 KPC) – wobec sądu polubownego *ad hoc* zawsze, a w przypadku stałego sądu polubownego – w zależności od skorzystania z możliwości przechowywania własnych akt (art. 1204 § 2 KPC). Ustawodawca przewidział jednak sytuacje, gdy działania sądu polubownego będą trwały dłużej, a zatem kontynuowane będą prawa i obowiązki arbitra w takim postępowaniu. Ma to miejsce w szczególności w przypadku postępowań rektyfikacyjnych[21], tj. sprostowania (art. 1200 i 1201 KPC), wykładni (art. 1200 KPC) i uzupełnienia (art. 1202 KPC) wyroku sądu polubownego. Są to ustawowe wyjątki od zasady wygaśnięcia mandatu arbitra z chwilą wydania wyroku przez sąd polubowny[22]. Strony w drodze porozumienia nie mogą wyłączyć możliwości żądania sprostowania, wykładni lub uzupełnienia wyroku[23].

[20] Zob. *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 223.

[21] W uprzednim stanie prawnym KPC nie regulował sprostowania, wykładni i uzupełnienia wyroku sądu polubownego. Odpowiednio stosowane były przepisy KPC o postępowaniu procesowym regulujące tę problematykę.

[22] Zob. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 436.

[23] *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 340.

Rektyfikacja wyroku dokonywana jest przez sąd polubowny (skład orzekający), który wydał wyrok wymagający naprawienia jego braków lub błędów[24]. Obowiązkiem zatem arbitrów tego sądu jest uczestniczenie w tych postępowaniach rektyfikacyjnych i wydanie stosownych orzeczeń. Wszystkie te postępowania wszczynane są na wniosek strony. Jednak w przypadku sprostowania wyroku sądu polubownego art. 1201 KPC przewiduje możliwość dokonania takiego sprostowania przez sąd polubowny z urzędu. Obowiązkiem każdego z arbitrów jest zatem, w przypadku gdy zauważy błąd (błędy) pisarski albo rachunkowy lub inne oczywiste omyłki zawarte w wydanym wyroku, podjęcie działań dla dokonania przez sąd polubowny stosownego sprostowania wyroku z urzędu.

Kolejnym przypadkiem konieczności dalszego działania sądu polubownego, a tym samym obowiązku uczestniczenia przez arbitrów w tych działaniach sądu, jest tzw. postępowanie remisyjne stanowiące w Kodeksie postępowania cywilnego nową instytucję. Zgodnie z art. 1209 § 1 KPC sąd powszechny, do którego wniesiono skargę o uchylenie wyroku sądu polubownego, może – na wniosek jednej ze stron – zawiesić postępowanie na czas określony, aby umożliwić sądowi polubownemu ponowne podjęcie postępowania w celu usunięcia podstaw do uchylenia wyroku sądu polubownego. Takie ponowne postępowanie przed sądem polubownym (postępowanie remisyjne) stanowi także wyjątek od zasady, że sąd polubowny z reguły kończy swoją działalność z chwilą zakończenia postępowania – wydania wyroku[25]. Ożywa zatem mandat arbitrów i są oni zdolni do ponownego działania[26]. Pojawia się obowiązek arbitrów podjęcia działań w ramach dotychczasowego składu sądu polubownego. Sądowi państwowemu nie przysługuje co prawda możliwość zastosowania sankcji na niepodjęcie przez arbitrów ich obowiązków, ale uchylenie się od tego obowiązku może skutkować odpowiedzialnością odszkodowawczą arbitra (arbitrów) względem stron postępowania przed sądem polubownym.

Odmienna sytuacja arbitrów występuje w przypadku uchylenia wyroku sądu polubownego w postępowaniu ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego. Zgodnie z art. 1211 KPC uchylenie wyroku sądu polubownego nie powoduje wygaśnięcia zapisu na sąd polubowny, chyba że strony postanowiły inaczej. Brak wygaśnięcia zapisu na sąd polubowny nie oznacza wznowienia mandatu arbitrów. Ustawodawca nie przewidział tutaj wznowienia mandatu arbitrów, a przewidziane w postępowaniach rektyfikacyjnych i postępowaniu remisyjnym wyjątki od zasady wygaśnięcia mandatów arbitrów z chwilą wydania wyroku nie mogą być interpretowane rozszerzająco[27]. Obowiązkiem arbitrów będzie jednak uczestniczenie w składzie orzekającym ponownie rozpoznającym daną sprawę w sytuacji, gdy w zapisie na sąd polubowny, który przecież pozostał w mocy, strony postanowiły o kontynuacji działań dotychczasowego składu orzekającego.

Pojawia się także pytanie o obowiązek dalszego działania arbitrów sądu I instancji w postępowaniu wieloinstancyjnym przed sądem polubownym, gdy sąd II instancji uchyli wyrok i przekaże sprawę do ponownego rozpoznania sądowi I instancji. Przyjąć należy,

[24] Zob. *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 191; *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 341–342.

[25] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 409.

[26] Zob. *A. Zielony*, Postępowanie rektyfikacyjne i remisyjne dotyczące wyroku sądu polubownego, PS 2007, Nr 3, s. 48.

[27] Zob. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 437.

że określone w art. 1199 KPC wygaśnięcie mandatu arbitra dotyczy wydania wyroku sądu polubownego ostatecznie rozstrzygającego o żądaniach stron. W tym przypadku sytuacja taka nie ma miejsca i arbitrzy na podstawie uprzedniego powołania są obowiązani rozpoznać i rozstrzygnąć daną sprawę ponownie, chyba że strony postanowią inaczej.

Prawa arbitra w postępowaniu przed sądem polubownym

Arbiter w ramach postępowania przed sądem polubownym nie tylko obciążony jest obowiązkami arbitra, ale posiada także określone uprawnienia. Wyraźnie sprecyzowane przez ustawodawcę jest prawo arbitra do wynagrodzenia i zwrotu wydatków (art. 1179 KPC), o którym mowa będzie w dalszej części niniejszego opracowania. Pozostałe uprawnienia arbitra można podzielić na związane z tokiem postępowania oraz z orzekaniem przez sąd polubowny. Często uprawnienia te są odbiciem obowiązków arbitra lub umożliwiają wywiązanie się przez arbitra z jego obowiązków w postępowaniu przed sądem polubownym.

W toku postępowania arbiter ma prawo aktywnie uczestniczyć w tym postępowaniu, w szczególności brać czynny udział w posiedzeniach składu orzekającego, w tym mieć możliwość zadawania pytań na rozprawie. W składzie wieloosobowym arbiter boczny nie może być zmajoryzowany przez arbitra przewodniczącego i ma prawo aktywnie działać w tym postępowaniu, nie naruszając oczywiście kompetencji arbitra przewodniczącego, w szczególności odnośnie do przewodnictwa na rozprawie. Arbiter taki powinien mieć także wpływ na wyznaczanie terminów posiedzeń.

Arbiter boczny w składzie wieloosobowym posiada także prawo swobodnego zapoznawania się z aktami sprawy. Niedopuszczalne jest, aby arbiter miał wgląd do akt tylko na posiedzeniu sądu polubownego, gdy arbiter przewodniczący przyniesie je na to posiedzenie. W praktyce wieloosobowych składów orzekających dla zapobieżenia takiej patologii strony zobowiązywane są do składania takiej liczby odpisów pism procesowych, aby każdy z arbitrów miał swój egzemplarz, a w efekcie posiadał swoją kopię akt.

Arbiter może również, zgodnie z art. 1192 § 1 zd. 2 KPC, uczestniczyć, z prawem zadawania pytań, w postępowaniu dowodowym prowadzonym przez sąd państwowy (sąd rejonowy) w ramach pomocy prawnej. Zaznaczyć należy, że słowo „może" zawarte w tym przepisie dotyczy uprawnienia procesowego, z którego arbiter ma prawo albo obowiązek skorzystać. Wydaje się, że jest to jednak przede wszystkim prawo arbitra. Wynika to z faktu, że strony mogą także uczestniczyć w takim postępowaniu dowodowym z prawem zadawania pytań, a zatem mogą one skutecznie bronić swoich interesów w tym postępowaniu. Ponadto to postępowanie dowodowe toczy się przed sądem powszechnym, którego profesjonalizm powinien zabezpieczyć jego prawidłowy przebieg. Zatem, co do zasady, nie ma konieczności uczestniczenia arbitra czy chociażby przedstawiciela składu orzekającego na takim postępowaniu dowodowym. Jednak w przypadku skomplikowanej sprawy i ważkości przeprowadzanych dowodów może okazać się wskazane uczestnictwo arbitra w takim postępowaniu dowodowym w celu zapewnienia osiągnięcia prawidłowego rozstrzygnięcia w sprawie.

Arbiter ma także prawo, zgodnie z art. 1175 KPC, ustąpić w każdym czasie. Jeżeli jednak ustąpienie nastąpiło bez ważnych powodów, wówczas arbiter ponosi odpowiedzialność

za wynikłą stąd szkodę. Przepis ten dotyczy wszystkich arbitrów, niezależnie od tego, czy zostali powołani przez stronę, czy przez sąd powszechny[28]. Oświadczenie o ustąpieniu arbiter może złożyć od momentu, gdy dowiedział się o powołaniu na tę funkcję, aż do zakończenia postępowania przed sądem polubownym[29]. Ważny powód uzasadniający ustąpienie to np. choroba, utrata kwalifikacji, jak również zgłoszenie przez stronę wniosku o jego wyłączenie (art. 1176 § 4 KPC).

Istnieją także uprawnienia arbitra związane z orzekaniem przez sąd polubowny. Arbiter ma bowiem prawo do udziału w naradzie i głosowania nad orzeczeniem (art. 1195 § 1 KPC), a w przypadku gdy głosował przeciwko stanowisku większości – ma prawo zgłosić swoje zdanie odrębne i zaznaczyć to zgłoszenie przy swoim podpisie na wyroku (art. 1195 § 2 KPC).

Prawo arbitra do wynagrodzenia i zwrotu wydatków

Prawo arbitra do wynagrodzenia za swoje czynności w postępowaniu przed sądem polubownym oraz do zwrotu wydatków poniesionych w związku z wykonywaniem tych czynności określa art. 1179 § 1 KPC, stanowiący nadto w zdaniu drugim tego przepisu, że odpowiedzialność stron z tego tytułu jest solidarna. Wykonywanie funkcji arbitra jest zatem z mocy wyraźnego przepisu Kodeksu postępowania cywilnego czynnością odpłatną[30]. Arbiter może jednak zawrzeć ze stronami postępowania porozumienie ustalające pełnienie jego funkcji całkiem nieodpłatnie lub tylko za zwrotem wydatków poniesionych w związku z wykonywaniem czynności arbitra[31]. Możliwe jest także jednostronne zrzeczenie się przez arbitra jego prawa do wynagrodzenia lub zwrotu wydatków[32]. Wyrażenie przez arbitra oświadczenia o rezygnacji z wynagrodzenia lub zwrotu wydatków powinno być przez niego złożone w sposób wyraźny, a nie dorozumiany[33]. W razie wątpliwości należy zatem przyjąć, że arbitrowi przysługuje od stron solidarnie wynagrodzenie i zwrot wydatków, zgodnie bowiem z art. 1179 § 1 KPC pełnienie funkcji arbitra jest co do zasady odpłatne[34].

Arbitrowi przysługuje wynagrodzenie i zwrot poniesionych wydatków niezależnie od tego, czy w postępowaniu, w którym uczestniczył, został wydany wyrok, czy też postępowanie przed sądem polubownym zakończone zostało stosownym postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie w sytuacji, gdy wydanie wyroku okazało się niedopuszczalne lub niezasadne. W literaturze[35] podnoszone jest ponadto, że roszczenie o wynagrodzenie

[28] Zob. *A. Zieliński*, [w:] *A. Zieliński* (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2008, s. 1667.

[29] *T. Ereciński*, [w:] *J. Ciszewski*, *T. Ereciński*, *op. cit.*, s. 402.

[30] Zob. *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 236.

[31] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 217; *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 406, odmiennie *R. Morek*, Mediacja i arbitraż (art. 183^1–183^{15}, art. 1154–1217 KPC). Komentarz, Warszawa 2006, s. 194.

[32] Por. *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 237; *R. Morek*, *op. cit.*, s. 194.

[33] Zob. *R. Kuratowski*, Sądownictwo polubowne, Warszawa 1932, s. 103.

[34] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 217.

[35] Por. *ibidem*, s. 218; *R. Morek*, *op. cit.*, s. 194; *M. Pazdan*, Prawne aspekty funkcji arbitra, PUG 1994, Nr 2, s. 13; *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 237; *A. Zieliński*, *op. cit.*, s. 1660; *P. Pietkiewicz*, [w:] *A. Szumański* (red.), Arbitraż handlowy, Warszawa 2010, s. 526.

i zwrot wydatków przysługuje arbitrowi bez względu na ewentualną wadliwość zapisu (gdy doszło już do dokonania pewnych czynności przez skład orzekający) lub wadliwość samego wyroku sądu polubownego. Jak również, że wynikający z wadliwości wyroku sądu polubownego fakt nieuznania lub odmowy stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego przez sąd powszechny lub uchylenie takiego wyroku w postępowaniu ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego nie stanowi podstawy odmowy arbitrowi uczestniczącemu w wydaniu takiego wyroku prawa do wynagrodzenia i zwrotu wydatków.

Wysokość wynagrodzenia i zasady zwrotu wydatków powinny być określone porozumieniem stron w tej kwestii. Wynagrodzenie arbitra jest przede wszystkim umowne, a więc uzgodnione przez arbitra ze stronami. Brak porozumienia arbitra ze stronami powoduje natomiast, że zgodnie z art. 1179 § 2 KPC arbiter może wystąpić do sądu państwowego z wnioskiem o ustalenie należnego mu wynagrodzenia i wydatków podlegających zwrotowi.

W przypadku stałych sądów polubownych wynagrodzenie arbitra i zasady zwrotu jego wydatków są z reguły ustalone w regulaminie tego sądu. Strony, dokonując zapisu na dany stały sąd polubowny, o ile nie postanowią inaczej, akceptują tym samym regulamin tego stałego sądu polubownego (w brzmieniu z daty dokonania zapisu na sąd polubowny – art. 1161 § 3 zd. 2 KPC). Uznają zatem za obowiązujące określone w regulaminie tego stałego sądu polubownego, a z reguły w jego załączniku – taryfie opłat – stawki wynagrodzenia i zasady zwrotu wydatków arbitra. W przypadkach sądów polubownych *ad hoc* oprócz zawarcia wprost porozumienia arbitra ze stronami odnośnie do wynagrodzenia i zwrotu wydatków, problematyka ta może zostać uregulowana także poprzez przyjęcie przez strony, że postępowanie przed danym sądem polubownym *ad hoc* toczyć się będzie zgodnie z wybranym przez strony regulaminem któregoś ze stałych sądów polubownych, o ile zawiera on postanowienia w przedmiocie wynagrodzenia i zwrotu wydatków arbitra.

Szczególną formą ustalenia przez strony i arbitra wysokości jego wynagrodzenia i zasad zwrotu jego wydatków jest zawarcie postanowień w tym przedmiocie (bezpośrednio lub pośrednio) w wyroku sądu polubownego i akceptacja tego rozstrzygnięcia przez strony. Co prawda sąd polubowny nie jest uprawniony, aby w sposób wiążący w stosunku między stronami a arbitrem ustalić wysokość wynagrodzenia i wydatków w swoim wyroku, zarówno w sposób bezpośredni (np. przez ustalenie konkretnej kwoty wynagrodzenia i wydatków jako składnika kosztów postępowania), jak i pośredni (np. przez określenie wartości przedmiotu sporu)[36]. Jednak zawarcie takiego postanowienia w wyroku sądu polubownego, w szczególności bezpośrednio określającego kwoty wynagrodzenia i wydatków, oraz akceptacja takiego rozstrzygnięcia przez strony powoduje zgodne ustalenie kwot należnych arbitrowi. Natomiast brak akceptacji nawet przez jedną ze stron wysokości wynagrodzenia arbitra i należnego mu zwrotu wydatków określonych w wyroku sądu polubownego powoduje brak porozumienia stron i arbitra w rozumieniu art. 1179 § 2 KPC[37]. W takim przypadku arbiter może wystąpić o ustalenie tych należności do sądu powszechnego.

[36] *T. Ereciński*, [w:] *J. Ciszewski*, *T. Ereciński*, *op. cit.*, s. 407.
[37] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 219.

Arbiter i strony mogą zgodnie, w dowolny sposób określić terminy płatności wynagrodzenia i zwrotu wydatków, także niezależnie od momentu zakończenia postępowania przed sądem polubownym. Możliwe jest również ustalenie płatności tych należności w ratach. W przypadku braku takiego ustalenia arbitra i stron, przyjąć należy, że wymagalność tych roszczeń powstaje od momentu zakończenia postępowania przed sądem polubownym. Momentem tym, zgodnie z art. 1199 KPC, jest moment wydania wyroku albo postanowienia kończącego postępowanie przed sądem polubownym. Roszczenie takie, zgodnie z art. 118 KC, przedawnia się z upływem 10 lat.

Przesłanki ustalenia wysokości należnego arbitrowi wynagrodzenia przez sąd państwowy to zgodnie z art. 1179 § 2 KPC nakład pracy arbitra i wartość przedmiotu sporu, co uwzględniane jest z reguły także w umownym ustalaniu wynagrodzenia arbitra. Jednak w przypadku umowy między stronami a arbitrem z reguły podstawę określenia jego wynagrodzenia stanowi tylko jedna z tych przesłanek[38], a ponadto pod uwagę mogą być brane także np. umiejętności i doświadczenie arbitra lub stopień skomplikowania sprawy.

Zwrot wydatków poniesionych przez arbitra w związku z wykonywaniem tej funkcji obejmuje przede wszystkim koszty przejazdów do miejsca posiedzeń sądu polubownego i ewentualne koszty noclegów. Mogą to być także koszty połączeń telefonicznych, przesyłek i tłumaczeń, a zwłaszcza w przypadku orzekania w ramach sądu polubownego *ad hoc* – koszty wynajmu sali na posiedzenia, koszty protokolanta i obsługi sekretarskiej. Ustawodawca nie ustalił katalogu takich wydatków, natomiast muszą to być wydatki poniesione przez arbitra w związku z wykonywaniem czynności arbitra. Wydatki te oprócz ich celowości muszą być faktycznie poniesione, a w razie potrzeby arbiter powinien je stronom wykazać[39].

Zgodnie z art. 1179 § 2 KPC w przypadku braku porozumienia arbitra ze stronami, zarówno odnośnie do wynagrodzenia, jak i zwrotu wydatków, arbitrowi przysługuje żądanie, aby sąd powszechny ustalił jego wynagrodzenie stosownie do nakładu pracy i wartości przedmiotu sporu, a także wydatki podlegające zwrotowi. Ustawodawca przewidział tutaj specyficzne postępowanie, uproszczone w stosunku do postępowania toczącego się na skutek wytoczenia powództwa. Postępowanie to może zostać przeprowadzone na posiedzeniu niejawnym zgodnie z art. 1159 § 3 KPC[40]. Może ono być wszczęte wyłącznie na wniosek arbitra, natomiast uprawnienia tego pozbawione są strony. Możliwy jest także łączny wniosek arbitrów danego, wieloosobowego składu orzekającego, których wówczas w tym postępowaniu przed sądem powszechnym łączy współuczestnictwo formalne. Wniosek o ustalenie wysokości wynagrodzenia i zwracanych wydatków musi zawierać żądanie ustalenia i przyznania od stron wynagrodzenia i wydatków, a ponadto odpowiadać wymaganiom pisma procesowego (art. 126 i n. w zw. z art. 13 § 2 KPC)[41], w tym zawierać spis kosztów, o których zwrot arbiter wnosi, i dowody na ich poniesienie.

---

[38] Por. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 406–407.

[39] Zob. *R. Morek*, *op. cit.*, s. 195.

[40] Choć oczywiście w trybie art. 148 § 2 w zw. z art. 13 § 2 KPC sąd może skierować sprawę na posiedzenie jawne i wyznaczyć rozprawę.

[41] *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 221.

W uprzedniej regulacji uchylony obecnie art. 704 KPC nie określał kręgu osób legitymowanych do wniesienia takiego wniosku[42], a zatem zgodnie z dominującym poglądem doktryny[43] z wnioskiem o ustalenie wysokości wynagrodzenia i podlegających zwrotowi wydatków mógł wystąpić nie tylko arbiter, ale także każda ze stron. Aktualnie podmiotem uprawnionym do złożenia takiego wniosku jest tylko arbiter. Niewątpliwie pogarsza to sytuację procesową stron postępowania przed sądem polubownym[44], mimo że uczestniczą one w postępowaniu wszczętym na wniosek arbitra (współuczestnictwo konieczne stron postępowania przed sądem polubownym). Arbiter może jednak, w przypadku spornego ze stronami stanowiska, zwlekać ze złożeniem wniosku, co powoduje dla strony poczucie niepewności i naraża ją na zapłatę odsetek za zwłokę. Postulat zmiany przepisu art. 1179 § 2 KPC w celu udzielenia legitymacji także każdej ze stron do złożenia wniosku w takiej sprawie można chyba uznać za w pełni zasadny. Nie wydaje się, żeby przeszkodą takiego rozwiązania był fakt, iż postanowienie sądu uwzględniające taki wniosek staje się tytułem egzekucyjnym, co zresztą nie nastręczało problemów w uprzednim stanie prawnym.

Sądem państwowym właściwym do rozpoznania wniosku z art. 1179 § 2 KPC jest zgodnie z art. 1158 § 1 KPC sąd, który byłby właściwy do rozpoznania sprawy (rozpoznanej przez sąd polubowny), gdyby nie istnienie zapisu na sąd polubowny. Sąd ten orzeka postanowieniem[45], na które zgodnie z art. 1179 § 3 KPC przysługuje zażalenie. Zażalenie to wnieść może zarówno arbiter, jak i każda ze stron. Ustawodawca nie określił, czy takie prawomocne postanowienie pozytywne (uwzględniające wniosek arbitra) sądu I instancji jest tytułem egzekucyjnym. W dominującym poglądzie doktryny postanowienie takie stanowi jednak tytuł egzekucyjny[46] przeciwko stronom jako dłużnikom solidarnym.

Z problematyką wynagrodzenia arbitra i zwrotu jego wydatków związana jest kwestia zaliczek na to wynagrodzenie i wydatki. Nie ulega wątpliwości, że roszczenia takie przysługują arbitrowi w przypadku zawarcia przez arbitra ze stronami pozytywnego porozumienia w tej materii lub istnienia stosownego postanowienia w mającym zastosowanie w danym postępowaniu regulaminie stałego sądu polubownego. Jednak w sytuacji braku określenia umownego nie istnieje przepis Kodeksu postępowania cywilnego, który regulowałby ten problem. Nie ma zatem możliwości wydania orzeczenia przez sąd powszechny w tej materii[47]. Także sąd polubowny nie jest uprawniony do tego, aby ustalić wiążąco dla stron wysokość zaliczek na wydatki i na poczet wynagrodzenia[48], chyba że strony zaakceptują taką decyzję sądu polubownego.

---

[42] Choć wyłączną legitymację arbitra do zgłoszenia takiego żądania przewidywał art. 490 d. KPC.

[43] Zob. *T. Ereciński*, [w:] *J. Ciszewski*, *T. Ereciński*, *op. cit.*, s. 407.

[44] *Ibidem*, s. 408.

[45] Zgodnie z art. 354 w zw. z art. 13 § 2 KPC.

[46] Por. *T. Ereciński*, [w:] *J. Ciszewski*, *T. Ereciński*, *op. cit.*, s. 408; *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 222; *R. Morek*, *op. cit.*, s. 197; *A. Zieliński*, *op. cit.*, s. 1661. Odmiennie *K. Piasecki* (Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz do artykułów 1096–1217 oraz aktów prawnych UE regulujących międzynarodowe postępowanie cywilne, t. 3, Warszawa 2007, s. 284), którego zdaniem postanowienie takie nie jest tytułem egzekucyjnym, a tylko stanowi podstawę do wytoczenia przez arbitra przeciwko stronom powództwa o wynagrodzenie.

[47] Por. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 223. Odmiennie *A. Zieliński*, *op. cit.*, s. 1161.

[48] *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 223.

Ustawodawca określił, że sąd powszechny, ustalając wysokość wynagrodzenia arbitra bierze pod uwagę zarówno nakład pracy arbitra, jak i wartość przedmiotu sporu. Wartość przedmiotu sporu sąd powszechny ustala niezależnie od wartości podanej w pozwie lub określonej w wyroku sądu polubownego, biorąc pod uwagę także wartość przedmiotu sporu ewentualnego powództwa wzajemnego oraz zakres dalszych czynności arbitra po wydaniu orzeczenia kończącego postępowanie przed sądem polubownym. Sąd powszechny powinien także uwzględnić dodatkowe czynności sądu polubownego, w szczególności w ramach postępowania remisyjnego lub postępowań o sprostowanie lub uzupełnienie wyroku spowodowanych niezasadnym wnioskiem strony[49]. Wpływ na wysokość wynagrodzenia ma również okres pełnienia funkcji arbitra w przypadku, gdy jego powołanie wygasło przed zakończeniem postępowania przed sądem polubownym. Znaczenie ma także fakt, czy arbiter ten był arbitrem przewodniczącym, czy arbitrem bocznym, nakład pracy arbitra przewodniczącego jest bowiem z reguły wyższy. Odnośnie do wydatków podlegających zwrotowi, sąd musi dokonać oceny celowości i konieczności tych wydatków[50]. Sąd powszechny, orzekając, musi także uwzględnić kwoty otrzymane już przez arbitra w ramach zaliczek.

Odpowiedzialność arbitra

W ramach postępowania arbitrażowego na arbitrze ciążą określone obowiązki. Niewywiązanie się z nich przez arbitra skutkować może jego odpowiedzialnością o różnym charakterze. Może być to ustanie mandatu arbitra, jego odpowiedzialność cywilna, a nawet odpowiedzialność karna. W przypadku stałych sądów polubownych może być to także odpowiedzialność dyscyplinarna, np. skreślenie z listy arbitrów.

Niewykonywanie lub nienależyte wykonywanie przez arbitra jego obowiązków może w szczególności skutkować ustaniem mandatu arbitra w danym postępowaniu przed sądem polubownym na skutek odwołania (art. 1177 KPC) albo wyłączenia arbitra (art. 1174 i 1176 KPC). Odwołanie arbitra obejmuje dwa przypadki wygaśnięcia mandatu arbitra. Może to być odwołanie arbitra w drodze zgodnego oświadczenia stron sporu (odwołanie arbitra *sensu stricto*[51]) oraz pozbawienie arbitra mandatu (usunięcie ze składu orzekającego) w drodze orzeczenia sądu państwowego. Odwołanie arbitra przez strony sporu nie jest uzależnione od nieprawidłowości działań arbitra, a jedynym warunkiem zastosowania tej instytucji jest zgodna wola stron pozbawienia arbitra jego mandatu. Zatem w przypadku takiego odwołania może, lecz nie musi, zaistnieć niewykonywanie lub nienależyte wykonywanie obowiązków przez arbitra.

Odwołanie arbitra przez sąd powszechny może natomiast nastąpić zgodnie z art. 1177 § 2 KPC tylko w przypadku, gdy jest oczywiste, że arbiter nie wykona swoich czynności w odpowiednim terminie, lub jeżeli opóźnia się z ich wykonywaniem bez uzasadnionej przyczyny. Z wnioskiem o odwołanie arbitra może wystąpić każda ze stron postępowania

[49] Por. *P. Pietkiewicz*, *op. cit.*, s. 530.
[50] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 221.
[51] Zob. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 445.

przed sądem polubownym. Legitymacji do złożenia takiego wniosku nie mają natomiast inne podmioty, w szczególności żaden z pozostałych arbitrów[52]. Na postanowienie sądu w przedmiocie odwołania arbitra zażalenie nie przysługuje (art. 1159 § 2 KPC). Przepis art. 1177 § 2 KPC jest bezwzględnie obowiązujący i strony nie mogą go uchylić lub zmodyfikować np. co do podstaw odwołania arbitra[53].

W praktyce pojawia się także rozwiązanie, w którym odwołanie arbitra może nastąpić w drodze decyzji organu stałego sądu polubownego[54]. Z uwagi na szeroką swobodę możliwości kształtowania przez strony zasad postępowania przed sądem polubownym, wydaje się dopuszczalne takie upoważnienie organu stałego sądu polubownego zawarte w akceptowanym przez strony regulaminie tegoż sądu. Niezasadne natomiast wydaje się twierdzenie, że decyzja organu stałego sądu polubownego o odmowie usunięcia arbitra prowadzi do wyłączenia możliwości odwołania arbitra przez sąd powszechny w trybie art. 1177 § 2 KPC[55].

Odrębną od odwołania arbitra instytucją, prowadzącą także do ustania mandatu arbitra w konkretnym przypadku, jest wyłączenie arbitra. Wyłączenie arbitra wymaga zawsze przeprowadzenia określonej procedury. Inne są także podstawy wyłączenia arbitra. Zgodnie z art. 1174 § 2 KPC arbiter może zostać wyłączony tylko wtedy, gdy zachodzą okoliczności, które budzą uzasadnione wątpliwości co do jego bezstronności lub niezależności, a także wtedy, gdy nie ma on kwalifikacji określonych w umowie stron. Uchylony art. 703 § 1 zd. 1 KPC przewidywał, że arbiter mógł zostać wyłączony z tych samych przyczyn, które uzasadniają wyłączenie sędziego sądu państwowego. Aktualnie wobec brzmienia art. 1174 § 2 KPC przyjąć należy, że przyczyny wyłączenia sędziego określone w art. 48 i 49 KPC nie mogą, nawet w drodze analogii, stanowić podstawy wyłączenia arbitra sądu polubownego[56].

Zaznaczyć także należy, że wyłączenie arbitra może nastąpić tylko na skutek złożonego wniosku o jego wyłączenie i nie jest możliwe wyłączenie arbitra z mocy prawa[57]. Wniosek taki jest niezależny od spełnienia przez arbitra obowiązku określonego w art. 1174 § 1 KPC, tj. niezwłocznego ujawnienia stronom wszelkich okoliczności, które mogłyby wzbudzić wątpliwości co do jego bezstronności i niezależności. Wyłączenia arbitra może żądać także strona, która go powołała lub w którego powołaniu uczestniczyła, ale tylko z przyczyn, o których dowiedziała się po jego powołaniu (art. 1174 § 2 zd. 2 KPC).

---

[52] *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 194.

[53] Zob. *ibidem*, s. 194.

[54] Zob. np. § 30 ust. 3 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy PKPP Lewiatan.

[55] Por. *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 446.

[56] Zob. *T. Ereciński*, [w:] *J. Ciszewski*, *T. Ereciński*, *op. cit.*, s. 402; *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 197; *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 440. Odmiennie *M. Tomaszewski*, Przyczyny wyłączenia arbitra w świetle prawa polskiego, [w:] *P. Nowaczyk*, *S. Pieckowski*, *J. Poczobut*, *A. Szumański*, *A. Tynel* (red.), *op. cit.*, s. 249–251; *T. Zembrzuski*, Przeciwdziałanie nadużyciom w korzystaniu z instytucji wyłączenia sędziego w postępowaniu cywilnym, PS 2006, Nr 2, s. 44.

[57] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 198; *R. Morek*, *op. cit.*, s. 169; *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 437. Zob. także wyr. SN z 24.9.1999 r. (I CKN 141/98, OSNC 2000, Nr 4, poz. 65) z glosą aprobującą *M. Bieniaka*, MoP 2001, Nr 21, s. 1086.

Wniosek do sądu powszechnego o wyłączenie arbitra może być złożony dopiero wtedy, gdy w trybie określonym przez strony (art. 1176 § 1 KPC) nie nastąpiło wyłączenie arbitra lub w trybie określonym w art. 1176 § 3 i 4 KPC nie nastąpiło ustąpienie arbitra lub jego odwołanie. Strony zgodnie z art. 1176 § 1 KPC są uprawnione do określenia trybu postępowania o wyłączenie arbitra. Jeżeli tryb ten nie został przez strony ustalony – w zapisie na sąd polubowny lub porozumieniu dodatkowym bądź nie jest on przewidziany w zaakceptowanym przez strony regulaminie stałego sądu polubownego określającego tryb wyłączenia arbitra, zastosowanie mają przepisy art. 1176 § 3 i 4 KPC. Zgodnie z art. 1176 § 2 zd. 1 KPC, jeżeli w terminie miesiąca od dnia, w którym strona zgłosiła do sądu polubownego żądanie wyłączenia arbitra w trybie określonym przez strony, arbiter nie zostanie wyłączony, strona żądająca wyłączenia może w terminie następnych dwóch tygodni wystąpić do sądu z wnioskiem o wyłączenie arbitra. Jest to przepis bezwzględnie obowiązujący i strony nie mogą umownie wyłączyć stosowania tego przepisu (art. 1176 § 2 zd. 2 KPC). W przypadku gdy strony nie określą trybu postępowania o wyłączenie arbitra, wówczas zastosowanie będą mieć przepisy art. 1176 § 3 i 4 KPC – strona żądająca wyłączenia arbitra powinna w terminie ustawowym zawiadomić o swoim żądaniu na piśmie wszystkich arbitrów powołanych do rozstrzygnięcia sprawy oraz stronę przeciwną. Jeżeli arbiter sam nie ustąpi lub strony nie odwołają go, wówczas strona żądająca wyłączenia może wystąpić do sądu powszechnego z wnioskiem o wyłączenie arbitra.

Z wnioskiem do sądu powszechnego może zatem wystąpić strona, która wcześniej bezskutecznie żądała wyłączenia arbitra w trybie określonym przez strony (art. 1176 § 2 KPC) lub wystąpiła z zawiadomieniem o żądaniu wyłączenia arbitra (art. 1176 § 3 i 4 KPC)[58]. Sąd właściwy (art. 1158 § 1 KPC) rozpoznaje wniosek w składzie trzech sędziów (art. 52 § 2 zd. 1 w zw. z art. 13 § 2 KPC). Postanowienie w przedmiocie wyłączenia arbitra wydawane jest po złożeniu wyjaśnień przez arbitra, którego dotyczy wniosek o wyłączenie. Postanowienie oddalające wniosek o wyłączenie arbitra jest zaskarżalne zażaleniem (art. 394 § 1 pkt 10 w zw. z art. 13 § 2 KPC)[59].

Arbiter oprócz sankcji pozbawienia go mandatu arbitra może również odpowiadać odszkodowawczo za swoje działania lub zaniechania. W doktrynie odpowiedzialność odszkodowawcza arbitra względem stron jest wyróżniana w zakresie odpowiedzialności arbitra za szkodę wyrządzoną wydaniem określonego orzeczenia sądu polubownego (wyroku) oraz odpowiedzialności za szkodę będącą następstwem naruszenia ciążących na arbitrze obowiązków wynikających ze stosunku prawnego istniejącego między arbitrem i stronami[60]. Jeżeli chodzi o odpowiedzialność odszkodowawczą arbitra za niewykonanie

[58] *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 201.

[59] Tak *T. Ereciński*, [w:] *J. Ciszewski*, *T. Ereciński*, *op. cit.*, s. 404–405; *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 203; *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 249; *A. Zieliński*, *op. cit.*, s. 1159. Odmiennie *R. Morek*, *op. cit.*, s. 189–190; *P. Bielarczyk*, Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie sądownictwa polubownego, MoP – dodatek 2005, Nr 22, s. 13; *P. Pietkiewicz*, Wyłączenie arbitra. Wybrane problemy proceduralne na tle przepisów Części piątej Kodeksu postępowania cywilnego, [w:] *P. Nowaczyk*, *S. Pieckowski*, *J. Poczobut*, *A. Szumański*, *A. Tynel* (red.), *op. cit.*, s. 145–146. Zob. także uchw. SN z 8.9.2011 r. (III CZP 41/11, www.sn.pl).

[60] Por. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 223; *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 238.

lub nienależyte wykonanie swoich obowiązków wynikających z *receptum arbitrii*, to ponosi on ją na zasadach ogólnych jako odpowiedzialność wynikającą z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania na podstawie art. 471 i n. KC[61], a zatem odpowiedzialności odszkodowawczej kontraktowej na zasadach ogólnych. Nie ma w tym zakresie znaczenia pogląd co do charakteru *receptum arbitrii*, a zatem czy stosunek prawny między arbitrem i stronami jest uznawany za stosunek umowny, czy stosunek zobowiązaniowy powstający z mocy ustawy[62].

Odpowiedzialność na podstawie art. 471 i n. KC to odpowiedzialność za skutki działań lub zaniechań dokonanych zarówno z winy umyślnej, jak i winy nieumyślnej. Odpowiedzialność ta może być umownie ograniczona, co ma często miejsce w regulaminach stałych sądów polubownych. Nie może być ona jednak skutecznie całkowicie wyłączona z uwagi na przepis art. 473 § 2 KC określający, że nieważne jest zastrzeżenie, iż dłużnik nie będzie odpowiedzialny za szkodę, którą wyrządzić może wierzycielowi umyślnie. Nie jest zatem możliwe całkowite wyłączenie odpowiedzialności arbitra za niewykonanie lub nienależyte wykonanie ciążących na nim obowiązków.

Na tej podstawie arbiter ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą za szkody wynikłe na skutek np. przewlekłości postępowania, opóźniania wydania wyroku, odmowy podpisania wyroku, naruszenia zasady poufności, niewykonania obowiązku niezwłocznego ujawnienia wszystkich okoliczności mogących budzić wątpliwości co do jego bezstronności lub niezależności. Odrębną podstawę odpowiedzialności odszkodowawczej arbitra stanowi natomiast art. 1175 zd. 2 KPC (przepis szczególny) określający, że arbiter odpowiada za szkodę wynikłą z ustąpienia przez niego z funkcji arbitra bez ważnych powodów.

Arbiter nie wykonuje władzy publicznej, a zatem nie można przyjąć odpowiedzialności Skarbu Państwa (art. 417^1 § 2 i 3 KC) za szkodę wyrządzoną wyrokiem sądu polubownego (jego treścią i skutkami)[63]. Sytuacja taka nie jest objęta odrębną, wyraźną regulacją ustawową. W literaturze podnoszone jest, że odpowiedzialność arbitra może powstać jedynie w przypadku wydania wyroku w oczywiście złej wierze, albowiem odmienne stanowisko przekreślałoby niezawisłość sędziowską arbitrów[64]. Istnieje także stanowisko jeszcze dalej idące w ograniczeniu odpowiedzialności arbitra, zgodnie z którym za treść i skutki wyroku sądu polubownego arbitrzy zasadniczo nie powinni ponosić odpowiedzialności cywilnej[65]. Wydaje się jednak, że wobec braku odrębnej regulacji ustawowej tej odpowiedzialności zastosowanie mają tutaj jednak zasady ogólne odpowiedzialności kontraktowej (art. 471 i n. KC).

---

[61] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 224; *A. Szumański*, *op. cit.*, s. 412; *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 239; *M. Pazdan*, *op. cit.*, s. 12.

[62] Zob. *T. Ereciński*, *K. Weitz*, *op. cit.*, s. 224.

[63] Zob. *ibidem*; *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 238.

[64] Zob. *Ł. Błaszczak*, *M. Ludwik*, *op. cit.*, s. 238, podających jako podstawę takiej odpowiedzialności analogię z przepisem art. 417^1 § 2 KC oraz *K. Potrzobowski*, *W. Żywicki*, Sądownictwo polubowne. Komentarz dla potrzeb praktyki, Warszawa 1961, s. 33.

[65] Tak *M. Pazdan*, *op. cit.*, s. 13.